

ואליד ג'ונבלט

באשיר ג'ומייל

אליאס סרכיס

פייר ג'ומייל

סער חרר

כמאל ג'ונבלט

סולימן פרנגייה

אלימות ופוליטיקה בלבנון

סרן (מילי) ד"ר מאיר זמיר*

פוליטיות, באפריל 1922 נרצח, לדוגמה, הממונה על ענייני הפנים בממשלת לבנון על-ידי ארגון מוסלמי חשאי, אשר הוקם על-ידי פוליטיקאים סונים, במטרה להרחיע מוסלמים מלהשתלב במוסדות המדינה הלבנונית ומ-לשתף פעולה עם שלטונות המנדט הצרפתיים. ביולי 1950 נרצח ראש ממשלת לבנון, ריאד אל-צולח, על-ידי חבר "המפלגה הסורית הלאומנית" כנקמה על הוצאתו להורג של מנהיג המפלגה, אנטון סעאדה, שנה קודם לכן. מעשי רצח והתנקשות בחיי יריבים פוליטיים מאפיינים במיוחד את מלחמת האזרחים הנוכחית. כך, לדוגמה, נרצח במרס 1977 כמאל ג'ונבלט, המנהיג הדרוזי של מחנה השמאל, כנראה בידי סורים. ביוני 1978 נרצח טוני פרנגייה (בנו של סולימן פרנגייה, נשיא לבנון לשעבר) על-ידי אנשי "הפלנגות", ובאוגוסט של אותה שנה נעלם באופן מסתורי האימאם מוסא אל-צדר, מנהיגם הרוחני של השיעים בלבנון. התנקשויות היו גם בחיי רוב הפוליטיקאים הלבנוניים הבכירים, ביניהם שלושת המנהיגים המארוניים — רימון אָדָה, כמיל שקעון ופייר ג'ומייל — מנהיגים סונים

מסורתית ושמרנית, ואולי אף פריי-מיטובית ופיאודלית. זוהי חברה נושאת נשק, שבה האלימות היא חלק מן המציאות היומ-יומית. הנשק מהווה עדיין בעיני הפרט סמל לגבריות, אומץ ותעוזה ואמצעי חיוני בהגנה על חייו ורכושו. התחושה של חוסר ביטחון, חשדנות ופחד טבועה עמוקות באופי הלבנוני, והיא נובעת לא במעט מהיסטוריה ארוכה של התנגשויות ועימותים אלימים על רקע דתי, עדתי, פוליטי וחברתי.

בלבנון תמיד היה קשר הדוק בין אלימות לפוליטיקה. מעשי רצח על רקע פוליטי או ראשי מפלגות העומדים בראש מיליציות מזוינות אינן תופעות חדשות של השנים האחרונות. חלק מהמיליציות הפעילות כיום (דוגמת "הפלנגות", "המפלגה הסורית הלאומנית-סוציאליסטית" ו"הנג'דה") הוקמו כבר בשנות ה-30 של המאה. באשר לרציחות

עד למלחמת האזרחים של 1975-1976 הצטיירה לבנון בעיני רבים כ"שוויץ של המזרח-התיכון", אי של יציבות ושגשוג בלב אזור מסוכסך ומוכה מלחמות ומהפכות צבאיות. עשרות אלפי הקרבנות, החורבן וההרס העצומים, שהפכו לנחלת מדינה זו במשך שבע השנים האחרונות, שינו את תדמיתה מן הקצה אל הקצה. מה הם גורמיה של התפרצות אלימה זו? שאלה זו חוזרת ועולה נוכח התופעה הכמעט בלתי נתפסת של התאבדות והרס עצמי של עם שלם.

למרות תדמיתה כמדינה מודרנית בעלת משטר ותרבות מערביים נותרה החברה הלבנונית ביסודה

* מרצה להיסטוריה של המזה"ת באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. המאמר נכתב לפני מבצע "שלום הגליל"; חלקו האחרון נוסף ב-28.6.82.

מסורתיים כמו צאיב סלאם ורשיד כראמה, וכן כאלם אל-אסעד, יושב-ראש בית-הנבחרים וממנהיגיה החשובים של העדה השיעית.

הדוגמה הבולטת ביותר לקשר ההדוק הקיים בלבנון בין פוליטיקה לכוח ולאלימות היא מספרן הרב של המיליציות המפלגתיות והפרטיות והארגונים הצבאיים למחצה. הן במחנה הימין הנוצרי והן במחנה השמאל המוסלמי. אמנם אין ספק, כי לפחות חלק מאלה הוקמו על רקע היריבות והניגודים הדתיים והבין-עדתיים, וכי מספרם וכוחם עלו במידה ניכרת בשנות השבעים המוקדמות כתוצאה מן הנוכחות הפלסטינית המזוינת בלבנון. אולם ארגונים צבאיים אלה הם גם מכשיר פוליטי רב עצמה בידי מפלגות ופוליטיקאים. תהליך זה הגיע לשיאו במלחמת האזרחים (1976-1976), כאשר מעמדם והשפעתם של מפלגות או פוליטיקאים נקבעו במידה רבה לפי גודלו ועצמתו של הכוח הצבאי שבשליטתם.

מהם הגורמים לקשר הדוק זה שבין פוליטיקה לאלימות בלבנון, ולמשקלו של "הכוח" במערכת הפוליטית הלבנונית? הסבר חלקי לפחות ניתן לתלות באלימות הרבה המאפיינת את החברה הלבנונית בכלל, ואשר באה כהכרח לידי ביטוי גם במערכת הפוליטית. החברה הלבנונית עדיין אינה כשלה מן הבחינה הפוליטית, והיא חסרה מסורת פוליטית מושרשת ומקובלת על הרוב המכריע של הציבור. על רקע זה ניכרת הנטייה להשתמש במצעים קיצוניים, ובתוכם כוח, כאשר נכשל צד זה או אחר בניסיון להשיג את מטרותיו במסגרת המשחק הפוליטי המקובל.

השיטה הפוליטית הלבנונית, המבוססת על ייצוג עדתי-יחסי, תרמה גם היא לתופעה זו, שכן הניגודים והפיצול הדתי והעדתי, אשר כה מאפיינים את החברה הלבנונית, באים לידי ביטוי מידי גם במישור הפוליטי. התהליך פועל אף בכיוון ההפוך, כאשר יריבויות פוליטיות גורמות להסלמה במערכת היחסים שבין העדות. החשיבות הרבה שמייחסים בלבנון לפוליטיקה בכלל ולמשרה פוליטית בפרט מוסיפה אף היא לאלימותה של המערכת. מעמדם והשפעתם של ארגונים, מפלגות ופוליטיקאים בלבנון תלויים במידה רבה ביכולתם להעניק טובות הנאה ושירותים לתומכיהם. ההשתתפות במערכת השלטונית חיונית למפלגות, ובחירה לבית-הנבחרים או מינוי למשרת ממשלתית וציבוריות היא בחזקת להיות או לחדול עבור הפוליטיקאי הלבנוני המצוי. יתר על כן, לעתים קרובות משרה ומינוי משמעותם גם טובות הנאה

כלכליות לא מבוטלות לפוליטיקאי, לקרוביו ולידידיו. עובדות אלו מעודדות כמובן תחרות ויריבות גדולה ביותר במערכת הפוליטית הלבנונית, הבאות לביטוי בעיקר בתקופות של בחירות לפרלמנט או לנשיאות, הנושאות אופי של מאבק חריף ומלוות לא פעם באי-סדרים, בשחיתות ובאלימות.

מלחמת האזרחים של 1958 הייתה ניסיון מקיף ראשון להבטיח הישגים פוליטיים על-ידי שימוש נרחב באלימות. מחלוקת בין המצדדים בהמשך הישענותה של לבנון על המערב (הנוצרים) לבין התומכים בהצטרפות למחנה עבד אל-נאצר (המוסלמים), ושאיפת הנשיא דאז, כמיל שמעון, לרכז בידיו את מרב הסמכויות ולשנות את החוקה למען יוכל להיבחר שנית — היו גורמיה העיקריים של מלחמה זו. לאחר שנכשל המחנה המוסלמי בהשגת מטרותיו באמצעים הפוליטיים המקובלים, אימץ לו את דרך המאבק המזוין. עד מהרה הדרדר המצב למלחמת אזרחים לכל דבר בין הנוצרים שביקשו לשמור על מעמדם העדיף ועל צביונה המיוחד של לבנון, לבין המוסלמים שחבצו לעצמם שוויון פוליטי, חברתי וכלכלי וחיווק אופיה הערבי של לבנון. המלחמה הסתיימה למעשה בנצחונם של המורדים. שמעון אולץ לוותר על כוונתו להיבחר שנית, ובמשטר החדש בנשיאותו של מי שהיה מפקד הצבא, פואד שיהאב, מילאו מנהיגי המורדים, ובראשם רשיד כראמה וכמאל ג'ונבלט, תפקידי מפתח. משטרו של שיהאב אימץ מדיניות של פיוס והבנה כלפי המוסלמים ומילא חלק מתביעותיהם, הפוליטית ות, החברתיות והכלכליות. מלחמת האזרחים של 1958 יצרה אפוא תקדים, בעודדה את המוסלמים לפנות לשימוש בכוח להשגת תביעותיהם הפוליטיות. עם זאת היא הוכיחה גם את נכונות הנוצרים לאחוז בנשק כדי למנוע שינוי הסטטוס-קוו.

הנוכחות הפלסטינית המזוינת בלבנון החל מסוף שנות ה-60 האיצה את התהליכים שהפכו את החברה הלבנונית לחברה, שבה אלימות ואנרכיה הם חלק מן המציאות היומיומית. לקיומו של גוף פלסטיני מזוין גדול, שלא ראה עצמו כפוף לחוקי המדינה, ואשר עיקר צדקת קיומו הייתה המאבק המזוין, נודעו השפעות הרסניות על האיזון העדין של המשטר והחברה בלבנון. עצם הימצאותם של ארגונים מזוינים שלא סרו לחוק, ואשר פעלו כגופים אקס-טריטוריאליים, ערערה את סמכותו ויוקרתו של המשטר הלבנוני ומסודותיו הרשמיים. הייתה זו פגיעה חמורה באשיות המדינה, שבה שלימותם ויוקרתם של מוסדות אלו היא תנאי

הכרחי ליכולתה להוסיף ולהתקיים כמדינה עצמאית. הנוכחות הפלסטינית גם הגבירה את הקיטוב הבין-עדתי בלבנון והעמיקה את הפילוג בין הנוצרים — שהתנגדו בחוקף לנוכחותם ולפעילותם של הפלסטינים משטח לבנון, וראו בהם "גורם זר" המבקש להשתלט על המדינה הלבנונית — לבין המוסלמים וארגוני השמאל, שחשו עצמם מחויבים לתמוך בפעילות הפלסטינית המזוינת נגד ישראל.

התגברות כוחם של ארגוני המחבלים בלבנון וחיווק שיתוף הפעולה בינם לבין המוסלמים וארגוני השמאל האיצו את התחמשות הנוצרים ואת גידול כוחן של המיליציות הנוצריות. במקביל גרמו ארגוני המחבלים גם להתחמקותם מההירה של המוסלמים וקבוצות שמאל רדיקליות בלבנון ולהקצנה ביחסם כלפי המדינה הלבנונית. לבנון הוצפה בכמויות אדירות של נשק מודרני, שגרמו הרג רב ונזקים עצומים במהלך מלחמת האזרחים. אולם, ה"תרומה" הפלסטינית הייתה לא רק בהספקת נשק ותחמושת, באימון אנשים, ובלחימה לצד ארגוני השמאל המוסלמים, אלא אף במישור האידיאולוגי. ההטפה המתמדת של ארגונים פלסטיניים לדרך המהפכה, והמאבק המזוין והרעיונות בדבר הצורך בשינויים רדיקליים במשטרים הערביים הקיימים כשלב ראשון בעימות נגד ישראל — סיפקו הצדקה אידיאולוגית והגבירו את נכונותם של המוסלמים בלבנון לפעול בכוח הזרוע לשינוי אופיה של המדינה הלבנונית.¹

מלחמת האזרחים הנוכחית

מלחמת האזרחים של 1976-1975 הייתה בראש ובראשונה ניסיון להכריע בכוח את המאבק הממושך המתנהל בלבנון מאז 1920 (עת הוקמה המדינה הלבנונית בגבולותיה הנוכחיים) בין הנוצרים למוסלמים על השליטה במדינה ועל קביעת זהותה הלאומית. מלחמה זו ביטאה את פשיטת הרגל של השיטה הפוליטית, אשר קבעה ייצוג עדתי יחסי, ונבנתה על פשרה מתמדת בין אליטה בורגנית-פוליטית מצרית מצמת של העדות השונות. שיטה פוליטית זו התאפיינה בססמה "לא מנצח ולא מנוצח", וביטוייה העליון הייתה "האמנה הלאומית" של 1943. אירועי שבע השנים האחרונות מוכיחים, שהן במחנה הנוצרי והן במחנה המוסלמי צמחו כוחות חזקים הסולדים מפשרה פוליטית מזויפת השומרת על יציבות מדומה, וכנגד זאת מבקשים להגיע להכרעה של "מנצח" ו"מנוצח", גם במחיר עימות מזוין כולל.

18 חודשי המלחמה יצרו נורמות התנהגות חדשות בחברה הלבנונית. אלימות, פחד, חוסר

ביטחון, שנהא ואנוכיות נעשו לתופעות מקובלות. התמוטטותן של מערכות השלטון אפשרה את עלייתם של יסודות פוליטיים, ורבו תופעות של גנגסטריזם, סחיטה ומתן חסות. רובעים שלמים בביירות נתונים לשליטת כנופיות וארגונים צבאיים הגובים מיסים בתמורה על "שירותים" או סוחטים דמי חסות מבעלי תנויות, בחי-מלון ומתושבים אמידים. החרפת היחסים בין העדות הביאה למעשי אכזריות רבים משני הצדדים. רבים נחטפו ונרצחו רק בשל היותם נוצרים או מוסלמים, וצעירים נורו כדי למנוע את גיוסם למחנה הגנדי. בעקבות התמוטטות המדינה ומוסדותיה נאלץ הפרט, לא אחת, לחפש הגנה לחייו ולרכושו על-ידי השתייכות ישירה לארגון צבאי או בתמיכה בו, וכך הלך וגבר כוחם של המיליציות והארגונים הצבאיים.²

המלחמה הביאה גם להקצנה פוליטית רבה. רעיונות ואידיאולוגיות קיצוניים מתקבלים ביתר נכונות בשני המחנות, וארגונים ותנועות שעמדו קודם לכן בשולי המערכת הפוליטית זוכים עתה לתמיכה ולהשפעה. במחנה הנוצרי-מארוני יש ספיקות באשר לאפשרות המשך קיומה של לבנון במתכונתה הקודמת, ובאפשרות של קיום משותף עם המוסלמים. מאז מלחמת האזרחים מועלות תכניות לחלוקת לבנון לפרציה ולקנטוניזציה, כלומר להפרדה בין נוצרים למוסלמים. גוברת הנטייה לשוב לשורשים, ומודגשת העובדה שהמארונים אינם ערבים.

אמנם, בצורתם הקיצונית מופצים רעיונות מסוג זה רק על-ידי ארגונים קטנים (דוגמת "שומרי הארז" של אטיאן צאקר), אך הם זוכים לתמיכה בקרב מארונים רבים, כולל בשורות "הפלנגות". גם במחנה השמאל המוסלמי התרחש תהליך דומה. ארגוני שמאל רדיקליים (דוגמת הנאצריסטים, הבעתיסטים והקומוניסטים), אשר עד למלחמה זכו לתמיכה מוגבלת בלבד, הפכו בשנים האחרונות לתנועות פוליטיות עממיות, הזוכות לאהדה ולהשפעה רבה ברחוב המוסלמי, ומנהיגיהם דחקו במידת מה את המנהיגות המסורתית.

תופעה אחרת הראויה לציון היא עליית דור חדש של מנהיגים צעירים, שרכשו את מעמדם והשפעתם בזירה הצבאית והפוליטית בעת המלחמה. חלקם בנים של מנהיגים פוליטיים ידועים (דוגמת אמין ובשיר ג'ומייל, דורי ודני שמעון, טוני ורוברט פרנג'יה וואליד ג'ונבלט),³ אך גם מנהיגים חסרי ייחוס (דוגמת אברהים קלילאת ועאצם קאנצו). עד למלחמה ניהל את הפוליטיקה הלבנונית דור של פוליטיקאים קשישים, מהם שהיו בפעילות פוליטית רצופה מאז שנות ה-30 וה-40 של המאה. לצעירים כמעט ולא הייתה גישה למערכת הפוליטית, ובוודאי לא למשרות ולעמדות השפעה פוליטיות בכירות. המלחמה שינתה מצב זה.

הצעירים שלחמו אינם מוכנים להסתפק בהקות דמם, ותובעים להשפיע על עתידם ועל עתיד המדינה. צעירים רבים, נוצרים ומוסלמים כאחד, חשים, כי הפוליטיקאים מן הדור הישן הם האחראים לחורבנה של לבנון, וכי נחוץ פתרון רדיקלי לבעיותיה של לבנון, אם אין רוצים לשוב ולהילחם אחת לכמה שנים. "המשמרת הישנה" אינה ששה לפנות את מקומה, אך עליית דור מנהיגים צעיר היא בלתי נמנעת, והם יהיו אלה שיקבעו את גורל לבנון. יש להדגיש, כי מחלוקות, פילוגים ואלימות קיימים לא רק בין נוצרים למוסלמים, אלא גם בתוך כל מחנה. הימין הנוצרי והשמאל המוסלמי אינם גופים הומוגניים, אלא קואליציות זמניות המורכבות ממפלגות, ארגונים וקבוצות, לעתים בעלי אינטרסים מנוגדים, הסובלים מפילוגים וממחלוקות פנימיות רוב. עובדה זו הופכת את המערכת הפוליטית הלבנונית למורכבת ונוזלה מאוד, ומקשה מאוד על השגת פתרון פוליטי.

המחנה הנוצרי-מארוני

המארונים, העדה הנוצרית הגדולה והחזקה בלבנון, הם מקימיה של לבנון המודרנית ובעלי המחויבות העמוקה ביותר לקיומה כמדינה עצמאית. עם זאת סבלה עדה זו מאז ומתמיד מחוסר אחדות ומאי גיבוש. בימי המנדט הצרפתי, לדוגמה, ניטשה יריבות קשה בין שני מנהיגיה הבולטים — אמיל אדה ובישארה אל-חורי. בשנות ה-60 התפלגה העדה בתמיכתה סביב שלוש המפלגות הנוצריות המרכזיות: "הפלנגות" בהנהגת פייר ג'ומייל, "הלאומיים החופשיים" בהנהגת כמיל שמעון ו"הגוש הלאומי" בראשות ריימון אדה. חלוקה זו נבעה יותר מיריבות פוליטית ואישית של מנהיגיהם מאשר מהבדלים אידיאולוגיים. כל מפלגה שאפה להרחיב את ציבור תומכיה הנוצרים, והתאמצה להופיע כמגנה היותר נאמנה של האינטרסים הנוצריים. לשלושה מנהיגים אלה היו שאיפות להיבחר לנשיא, היא המשרה החשובה ביותר במערכת הפוליטית הלבנונית, המעניקה למחזיק בה סמכויות נרחבות.

בשנים 1958-1970 שיתפה מפלגת "הפלנגות" פעולה עם השיהאביסטים ויוצגה ברוב הממשלות (לרוב על-ידי פייר ג'ומייל עצמו), בעוד שתי המפלגות הנוצריות האחרות עמדו בראש האופוזיציה. שיתוף הפעולה שבין "הפלנגות" לשיהאביסטים נבע משכנוע בצורך בריפורמות ובמדרוניזציה של המשטר, הכי לכלה והחברה הלבנונית, שבהן החל הנשיא החדש, מן הידידות האישית שבין פייר ג'ומייל לפואד שיהאב, ומרצונה של מפלגת "הפלנגות" להשפיע מבפנים על מדיניות הממשלה. לקראת הבחירות לפרלמנט באפריל 1968 הצטרפו "הפלנגות" ל"מערכת המשולש" —

קואליציה של שלוש המפלגות הנוצריות הגדולות, שהוקמה כדי לעמוד מול תביעות המוסלמים, עליית השפעתם של חוגי שמאל רדיקלים והתבססותם של ארגוני המחבלים על אדמת לבנון. תפקיד חשוב בהקמת המערך מילא הפטריארך המארוני מעושי. בבחירות זכה "המערכת המשולש" להצלחה רבה, אך עם סיומן התחדשו המחלוקות בין שלוש המפלגות, כשהן הולכות ומחריפות ככל שקרב מועד הבחירות לנשיאות — אוגוסט 1970. התחרות לנשיאות והיריבות האישית שבין שלושת מנהיגי המפלגות היא שהכשילה את בחירתו של אחד מהם, ופתחה את הדרך לסולימן פרנג'יה כמועמד פשרה של המחנה הנוצרי האנטי-שיהאביסטי כנגד אליאס סארקיס, מועמד השיהאביסטים. לאחר בחירת פרנג'יה כנשיא חדל למעשה "המערכת המשולש" להתקיים, עובדה שבאה לביטוי בתחרות החרפה שבין שלוש המפלגות על קולות הנוצרים בבחירות לבית-הנבחרים ב-1972. עלייתו של הנשיא פרנג'יה למעמד של מנהיג מארוני בכיר והצלחתו לגבש סביבו מרכז כוח חדש הוסיפו על הפיצול, הניגודים והיריבות האישית במחנה המארוני.⁴

אולם הגידול המהיר בכוחם של ארגוני המחבלים הפלסטיניים ושל כוחות השמאל הלבנוניים בראשית שנות ה-70 הגביר בקרב המארונים את התחושה, כי קיימת סכנה ממשית למעמדם ולאופיה המיוחד של מדינתם. לאחר העימות המזוין בין הצבא הלבנוני לארגוני המחבלים במאי 1973 היה ברור לכל, כי יש להתכונן מיד לסיבוב הבא. יריבויות פוליטיות ואישיות נדחקו לפי שעה הצדה, והחלה התחמשות מהירה של המילי-ציות הנוצריות תוך גיוס מואץ של צעירים מארונים.

המנהיגות המארונית במלחמה

כמהלך מלחמת האזרחים גילתה המנהיגות המארונית הבכירה מידה רבה של תיאום פוליטי וצבאי בהתייעצויות, אשר נערכו לעתים מוזמנות, השתתפו: הנשיא פרנג'יה, כמיל שמעון, פייר ג'ומייל והאב שרבאל קאסיס, ראש מסדרי הנוזרים המארונים. ארבעה אלו קבעו במידה רבה את העמדה המארונית משך כל חודשי המשבר: פרנג'יה כראש המדינה החוקי והנבחר, שמעון בזכות ניסיונו הפוליטי הרב ומעמדו כשר הפנים וכיועצו ויד ימינו של הנשיא פרנג'יה, פייר ג'ומייל כראש הכוח הפוליטי והצבאי הנוצרי המאורגן החזק ביותר, והאב קאסיס כנציג הכנסייה המארונית. לעתים שותפו בהתייעצות ראשי ארגונים ונציגים אחרים מן הממסד הדתי. בהתייעצויות אלו גובשה אסטרטגיה מארונית כוללת ותואמו עמדות לפי ההתפתחויות המהירות. שיתוף פעולה זה קיבל ב-1976 אופי פורמלי וממוסד

יותר עם הקמת "החזית הלבנונית" – מסגרת-גג שהקיפה את כל המפלגות והארגונים המאורגנים.⁵

במקביל גבר התיאום בין המיליציות והארגונים הצבאיים הנוצריים. תיאום צבאי מלא היה הכרחי נוכח הפיצול הרב של הכוחות הנוצריים, שפעלו לעתים קרובות כצבאות פרטיים לכל דבר. באוגוסט 1976 נעשה צעד גדול לקראת יצירת כוח נוצרי גדול ומאוּרָגן. כאשר הוקמה מפקדת-על צבאית נוצרית מאוחדת בפיקודו של בשיר ג'ומייל. למרות זאת הוסיפו המיליציות והארגונים לפעול כיחידות נפרדות בגזרות פעולה משלהן: המיליציה הפרטית של פרנג'יה בצפון לבנון; "בנומור" של שמעון בכיריות ובמתן, ו"הפלג-גות" בכיריות, בכיסרוואן ובמתן.

תפקיד חשוב במשבר מילאה הכנסייה המארונית. הכנסייה הייתה פעילה לא רק במישור הפוליטי (באיחוד המחנה המארוני ובגישור על ניגודים בין המנהיגים והקבוצות) אלא אף בלחימה ממש. כמרים ונוצרים אחוזי בנושק, מנזרים וכנסיות בוצרו ושימשו מקלט לפליטים, וכסף רב נתרם לרכישת נשק ותחמושת למיליציות הנוצריות. אנשי כנסייה היו גם פעילים מאוד בגיבוש דעת הקהל המארונית ובתעמולה רבה בלבנון ומחוצה לה.⁶ הדמות המרכזית בפעילות הכנסייה לא היה הפטריארך בוטרוס חריש, ראש הכנסייה, אלא האב שרבל קאסיס, ראש מסדרי הנוצרים המארוניים. חריש נבחר לתפקידו זמן קצר לפני פרוץ הקרבות, ובעת המשבר נטה למשא ומתן עם המוסלמים.

אולם לצד התיאום ושיתוף הפעולה ההדוק בקרב המנהיגות המארונית הבכירה לא פסקו היריבויות, הניגודים האישיים וחילוקי הדעות בשאלות פוליטיות וצבאיות. כך, לדוגמה, רזמו כמיל שמעון ביזמונו, כי ג'ומייל היה מוכן לקבל את תביעת מחנה השמאל המוסלמי לסיום מוקדם של כהונת הנשיא פרנג'יה, שבו ראו את האשם העיקרי למשבר, וכי ג'ומייל נטה לקו פשרני והיה מוכן בשלבים שונים של המלחמה להסכים להפסקת אש. כן טוען שמעון, כי הלשכה המדינית של מפלגת "הפלנגנות", ג'ומייל עצמו ואף פרנג'יה התנגדו להצגת מועמדותו לנשיאות.⁷ שמעון וג'ומייל נחלקו גם ביחסם כלפי המעורבות הסורית במשבר הלבנוני. ג'ומייל השתדל תמיד לשמור על יחסים טובים עם סוריה, ובמהלך מלחמת האזרחים הסכים בדרך כלל למאמצי התיווך של הסורים. הוא וראשי מפלגתו פקדו לעתים קרובות את דמשק, ובכל עת המשבר קיימו מגעים הדוקים עם הנשיא אסד ועם הצמרת

הסורית. שמעון לעומתו ראה בחשדנות רבה את מעורבותה של סוריה בלבנון. רק בעקבות איום לעצם הקיום הנוצרי ולאחר לחצים ומאמצי שכנוע מצד ג'ומייל ופרנג'יה שינה שמעון בלב כבד את עמדתו, והסכים למעורבותה הצבאית הישירה של סוריה בלבנון. אולם כשעברה הסכנה, חזר שמעון למדיניותו האנטי-סורית והחל לפעול יחד עם בשיר ג'ומייל, אשר התבלט מ-1977 ואילך ככוח המרכזי במחנה המארוני המתנגד להמשך שיתוף הפעולה עם סוריה.⁸

פילוג חמור נוצר בשורות הנוצרים כתוצאה מן הקרע בין המחנה המיליטנטי-קיצוני, שאימץ עמדות בלתי מתפשרות וביקש להגיע להכרעה גם במחיר של עימות מזוין כולל, לבין מנהיגים וקבוצות נוצריות מתונות אשר צידדו בפשרה עם המוסלמים. קשה מאוד לאמוד את מידת התמיכה בקרב הנוצרים במחנה המתון, שכן מציעי הפשרה הואשמו כבוגדים, וחייהם הועמדו בסכנה. ההחרפה ביחסים בין רימון אדה ומפלגתו ליתר המנהיגים והמפלגות המארוניים הייתה הקרע הראשון שבין מתונים לקיצונים. בניגוד לעמדת רוב המנהיגות המארונית, הצטרף אדה לפוליטיקאים המוסלמיים למחנה השמאל בתביעתם להתפטרותו של הנשיא פרנג'יה. הוא גם דחה את נוסחת הפשרה הפוליטית שהציעו הסורים בפברואר 1976, והתנגד בתוקף למעורבות הסורית הישירה במשבר הלבנוני. בבחירות לנשיאות במאי 1976 היה אדה מועמד השמאל המוסלמי כנגד אליאס סארכיס, שנתמך על-ידי הצירים המארוניים ועל-ידי הסורים. אדה שאף להיבחר לנשיא בסיוע המוסלמים והשמאל, אך גם שוכנע כי פשרה והבנה עם המוסלמים הם הדרך היחידה לשמור על אחדות לבנון ועל עצמאותה. הוא מתח ביקורת קשה על המנהיגים והקבוצות הנוצריים שהעלו תכניות לחלוקת לבנון על בסיס עדתי, או שהאמינו שעל-ידי שיתוף פעולה עם סוריה ניתן יהיה לערער את כוחות השמאל והארגונים הפלסטיניים. אין זה מפתיע אפוא שבעיני רבים מבני עדתו נראו אדה ותומכיו כבוגדים. ב-1976 היו שלוש התנגשויות בחייו: פעמיים על-ידי אנשי "הפלנגנות" ופעם אחת כנראה על-ידי עושי-דברם של הסורים. לאחר ההתנגשות השלישית ברח אדה לפריס, שבה הוא שוהה מאז.⁹

היחס אל המעורבות הסורית

עם סיום הקרבות שוב בלטו הקווים המפרידים בין המנהיגים המארוניים הבכירים על רקע יריבויות אישיות ומפלגתיות בשאלות פוליטיות עקרוניות. הסכנה החמורה ביותר

לאחדותו של המחנה המארוני הייתה טמונה במחלוקת בין שלושת מנהיגיו הבכירים, ג'ומייל, שמעון ופרנג'יה, בעניין המעורבות הסורית בלבנון. נכונותם של המנהיגים המארוניים להסכים לכניסת הצבא הסורי ללבנון בקיץ 1976 נבעה בראש ובראשונה מן המצב הקשה שבו היו נתונים הנוצרים בחודשים ההם. אולם החשדנות והחשש מן הכוונות הסוריות בלבנון, הטבועים כה עמוק בדמם של הנוצרים בלבנון, לא נעלמו, והם שבו ועלו במלוא חריפותם במהלך 1977 ו-1978, עם חלוף תחושת הסכנה ועם השתנות הנסיבות. הנוכחות הסורית בלבנון, שהחלה לקבל אופי של כיבוש צבאי, השיפור ביחסי סוריה עם אש"ף ועם השמאל הלבנוני, בעיקר לאחר יזמת השלום של הנשיא סאדאת, וקשייו של משטר אסד מבית – כל אלו חיזקו את הקוראים במחנה הנוצרי לאלץ את נשיא סוריה להוציא את צבאו מלבנון. למנהיגים הנוצריים שעמדו בראש המחנה האנטי-סורי (דוגמת ג'ומייל ושמעון) נראה סילוקם של הסורים מלבנון תנאי הכרחי להצלחת הנוצרים לכפות הסדר פוליטי על פי תנאיהם. בראשית 1978 הצליח המחנה האנטי-סורי לכפות את תפיסתו. עובדה זו באה לביטוי בתקרית פיאדייה שהחלה את העימות המזוין בין הנוצרים לצבא הסורי, שנמשך עם הפוגות למעלה משלוש שנים.

אולם אפילו בתוך מפלגת "הפלנגנות", ובעיקר בלשכתה המדינית, הובע ספק בתבונה שבעימות כולל עם הסורים. ההתנגדות החזקה ביותר לקו האנטי-סורי הייתה מצד הנשיא לשעבר סולימן פרנג'יה ובנו טוני, שעמד בראש המיליציה המשפחתית הפרטית בחבל זערתא שבצפון לבנון. פרנג'יה האמין, כי על הנוצרים להמשיך ולשתף פעולה עם הסורים, הכוח החזק והמאורגן היחיד בלבנון היכול לקיים את הסדר והביטחון ולמנוע התחדשות מלחמת האזרחים. עמדתו של פרנג'יה הושפעה גם מיחסי הידידות ההדוקים ששררו בינו לבין נשיא סוריה, ובין בנו טוני לריפעת אסד, אחי הנשיא. יתר על כן, פרנג'יה לא שכת, כי התערבות הצבא הסורי היא שאפשרה לו לסיים בכבוד את כהונתו, כאשר תקפו כוחות השמאל הלבנוני וקבוצות צבא מורדות את ארמונו במאוס 1976 בניסיון להדיחו.

עבור החוגים האנטי-סוריים הקיצוניים נראו יחסיו ההדוקים של פרנג'יה ובנו עם הסורים, וסירובו לתמוך בעמדות ובהחלטות הנהגת "החזית הלבנונית" כבגידה וכתקדים מסוכן העלול לחתור תחת אחדות המחנה הנוצרי. ב-13 ביוני 1978 נרצח טוני פרנג'יה על-ידי

"הפלנגות", ובהתנגשויות בין תומכי פרנזיה ל"פלנגות" בצפון שנערכו בעקבות זאת, נהרגו ונפצעו עשרות רבות, ואוהדי הכתאיב אולצו לברוח עם משפחותיהם. אנשי פרנזיה מחומשים ומאומנים עתה על-ידי הסורים, ופרנזיה עצמו, לאחר שניתק את כל קשריו עם "החזית הלבנונית", שיפר מאוד את יחסיו עם יריבו המושבע רשיד כראמה ועם מנהיגים מוסלמים אחרים, וזאת כחלק ממאמץ הסורים ליצור חזית נוצרית-מוסלמית פרו-סורית בלבנון.

בשיר ג'ומייל ו"רפובליקת ג'וניה"
היריבויות והעימותים בקרב המנהיגות המארו-נית ובין המפלגות והארגונים הנוצריים השונים, אינם רק תוצאה של חילוקי דעות בנושאים מדיניים, אלא גם ביטוי לתהליך יסודי שחל ביחסי הכוחות בתוך המחנה הנוצרי: הצלחתה של מפלגת "הפלנגות" לדחוק את יריבותיה למעמד משני, ולהפוך כוח הנוצרי הפוליטי והצבאי הגדול והחזק ביותר. את עמדת המחנה המארוני קובעת כיום בראש ובראשונה ההנהגה הפוליטית והצבאית של מפלגה זו, השולטת למעשה על רוב המחוזות הנוצריים. עליית "הפלנגות" למעמד פוליטי וצבאי בכיר נבעה לא במעט מן העובדה, שבניגוד למפלגות ולארגונים אחרים, שפעלו על בסיס מקומי, התבססה מפלגה זו על רשת סניפים ארצית ועל ייצוג הסקטורים השונים שבאוקלוסייה הנוצרית. בזכות ארגונה העדיף הצליחה המפלגה להגדיל במהירות את תומכיה ואוהדיה, ובעיקר להגביר את כוחה הצבאי מ-6,000 לוחמים ערב פרוץ מלחמת האזרחים לכ-30 אלף לוחמים סדירים כיום. השליטה על כוח צבאי גדול, מחומש ומאומן היטב זה היא כמובן אחד הגורמים החשובים למעמדם הפוליטי והצבאי הבכיר של ראשי המפלגה. אולם מעבר לשיקולים פוליטיים-מפלגתיים צרים נבעו מאמצי מנהיגי "הפלנגות" לכפות את מרותם על מפלגות וארגונים נוצריים אחרים מתוך שכנוע עמוק, שבנסיונות הקשות שבפניהן ניצבים הנוצרים אין מקום לפוגעים באחדות המחנה, וכי רק מפלגתם יכולה לגייס את כל משאבי המחנה הנוצרי ולהנהיגו. ביולי 1980 הכניעו "הפלנגות", בראשות בשיר ג'ומייל, את המיליציה של "הלאומיים החופשיים", שבהנהגת דני שמעון. בכך השלימו למעשה את השתלטותם על הכוח הפוליטי-צבאי השני בחשיבותו במחנה הנוצרי, ויצרו צבא נוצרי לבנוני מאוחד בפיקודו של בשיר ג'ומייל.

התחזקות "הפלנגות" סייעה עלייתו של דור מפקדים צבאיים צעירים, שדחק הצדה את המנהיגות הפוליטית הקודמת. הנציג הבולט ביותר של דור זה הוא בשיר ג'ומייל, המפקד העליון של הכוחות הנוצריים. זהו מנהיג

כאריזמטי. הנערץ על פקדיו. באמצעות שליטתו על הכוחות הלוחמים וככוח אישיותו המיוחדת נעשה תוך זמן קצר לאחד האנשים החזקים ורבי ההשפעה במחנה הנוצרי. עלייתו כמפקד צבאי וכפוליטיקאי החלה באוגוסט 1976, עת מונה למפקד מיליצית "הפלנגות" במקומו של ויליאם חאווי, שנהרג במצור על תל-זעתר. יחד עם דני שמעון פעל בשיר ג'ומייל להגברת התיאום הצבאי בין הכוחות הנוצריים, ותוך זמן קצר מונה למפקד העליון של כל הכוחות הנוצריים בלבנון. מאז הפנה ג'ומייל את עיקר מאמציו לאיחוד כל המיליציות והארגונים הנוצריים, וזאת מתוך אמונה, כי רק צבא גדול וחזק אחד יאפשר לנוצרים להחזיק מעמד במאבקים הקשים הצפויים להם מבית ומחוץ. הוא לא ברר באמצעים להשגת מטרה זו, ופעל בכוח נגד אלה שלא קיבלו את מרות המפקדה הצבאית העליונה, שבראשה הוא עומד. בדעותיו ובעמדותיו התקיפות מהווה בשיר ג'ומייל נציג מובהק של דור הצעירים המארוניים, שעליו הוטל עיקר נטל הלחימה. הוא גורס, שאין חזרה לסדר הישן, ושואף לפתרון דיקטאלי של בעיית לבנון, שיבטיח את מעמד הנוצרים לאורך זמן, בלי שיידרשו לחזור ולהילחם מדי כמה שנים. עד שישג הסדר כזה על הנוצרים, לדעתו, להגביר את כוחם ולהיות מוכנים להילחם בכל עת. בנוכחות הפלסטינים על אדמת לבנון הוא רואה את שורש הרע, ותביעתו היא לסלקם או לפחות לנטרל את כוחם הצבאי. סוריה היא בעיניו האויב המסוכן ביותר לנוצרים ולמדינה הלבנונית, ובפינוי צבא הכיבוש הסורי מלבנון הוא רואה תנאי מוקדם לכל הסדר בלבנון. הקו האנטי-סורי הקיצוני, שאימץ המחנה המארוני מאז ראשית 1978, הוא במידה לא מבוטלת הוכחה לחשיבות הרבה שיש לבשיר ג'ומייל ולתומכיו בקביעת העמדה הנוצרית.

השפעתו הניכרת של בשיר ג'ומייל באה לביטוי גם במה שאפשר לכנות "רפובליקת ג'וניה", איזור של כמה אלפי קמ"ר בהר הלבנון סביב עיר הנמל ג'וניה המתנהל כישות נוצרית אוטונומית. בשיר ג'ומייל הוא במידה רבה האדריכל של ישות זו, וכמו מארוניים רבים אחרים הוא רואה בה בסיס לכל הסדר פוליטי חדש. הסדר זה יהיה חייב להכיר במציאות החדשה שנוצרה בשבע השנים האחרונות, כאשר לבנון חולקה דה-פקטו לחבלים נוצריים ומוסלמיים. במסגרת פתרונות אפשריים מועלות תכניות שונות לבנון חדשה; על בסיס קונפדרטיבי, או חלוקה לקנטונים — אך המשותף לכולן היא התביעה להכיר בזכות הנוצרים לנהל את ענייניהם הפנימיים בנפרד מן המוסלמים. החבל הנוצרי מתנהל כיום כישות עצמאית בשליטת "הפלנגות", ואנשיהן מספקים שירותי תברואה,

משטרה ושיפוט, ובתמורה גובים מיסים למימון המשך המאבק הנוצרי. זהו רק חלק קטן מתשתית עצמאית רחבה המאפשרת לנוצרים לנהל חיים תקינים ככל האפשר, עם תלות מינימלית בשלטון המרכזי ובחבלים שבשליטת המוסלמים, הפלסטינים והסורים.¹⁰ עמדתו המיליטנטית של בשיר ג'ומייל אינה מקובלת על כל המחנה הנוצרי. יש הטוענים נגד החברה המיליטריסטית-טוטליטרית שהוא ו"הפלנגות" כופים על האוכלוסייה הנוצרית. בעימותים המזוינים עם הסורים ב-1978 וב-1981 הועלו האשמות שלפיהן בשיר ג'ומייל והחוגים הקיצוניים היו מעוניינים בעימותים ואף יזמו אותם, בין היתר מחשש לאבדן השפעתם ולהתרופפות השורות במחנה הנוצרי, וזאת נוכח ריבויים של אלה שקצו במלחמה ובהרג הרב ותבעו הסדר עם הסורים והמוסלמים אפילו במחיר פשרה. אמנם, ההתנגשויות המזוינות עם הסורים, ובעיקר ההפגזות הסוריות חסרות ההבחנה על האוכלוסיה הנוצרית, שבו ואיחדו את שורות הנוצרים בתחושה של אין ברירה, אך קיימת עדיין ביקורת על בשיר ג'ומייל ומדיניותו. שותפים לביקורת זו אף פוליטיקאים ממפלגתו המתנגדים להשפעתו הרבה, ולמה שנראה כהשתלטותו על מרכזי הכוח המפלגתיים. מדיניותו האנטי-סורית מעוררת כמובן ביקורת בקרב החוגים החומכים בדיאלוג נוצרי-סורי, אך היא מצויה אף בקרב רבים אחרים המצביעים על ההרוגים, הנוקמים והסבל הרב, שנגרמו לאוכלוסייה הנוצרית בעטייה של מדיניות זו, בלי שהושגו תוצאות של ממש. יחסו הבלתי מתפשר אף אינו מקובל על אביו ואחיו. עמדתו של פייר ג'ומייל האב לא תמיד ברורה, ויש הטוענים כי פחתה מעורבותו והשפעתו של המנהיג הקשיש בן ה-79 בקביעת מדיניות המפלגה. אמין ג'ומייל מייצג את האגף המתון במפלגה וכן, לדוגמה, הוסיף לקיים מגעים עם המנהיגים הסוריים ועם ראשי אש"ף במהלך הקרבות של 1978 ו-1981, מתוך שכנוע בצורך להמשיך ולקיים את הדיאלוג עמם. כן התבטא נגד הקשרים עם ישראל.

היחסים עם ישראל

קיים קשר גומלין הדוק בין יחסם של הנוצרים לישראל מצד אחד ולסוריה מצד שני. בעיני בשיר ג'ומייל והאגף הצבאי של "הפלנגות", הדוגלים בקו אנטי-סורי — קשרים קרובים עם ישראל, בעיקר בתחום הצבאי, הם צורך חיוני ממש מובן מאליו. אולם בעיני האגף הפוליטי, ובייחוד בעיני פוליטיקאים המאמינים בצורך להשאיר פתח להידברות עם סוריה, קשרים הדוקים וגלויים עם ישראל אינם רצויים. עם זאת מודעים שני הצדדים, ולמעשה רוב המארוניים, לחשיבותו הרבה של הסיוע

הישר והעקיף של ישראל לנוצרים, והמחלוקת היא בעיקר על המחיר שיכולים ורשאים הנוצרים לשלם תמורת סיוע זה.

בקרב המארגונים הייתה קיימת תמיד אהדה מסוימת למפעל הציוני, והערצה לכוחה של ישראל וליכולת עמידתה. מקורה של אהדה זו בהרגשת שותפות של שתי קבוצות מיעוט, המבקשות להגשים את שאיפותיהן הלאומיות מול איבת הרוב המוסלמי-ערבי. תחושת הקרבה לישראל גברה מאז מלחמת האזרחים, שחזקה בקרב המארגונים רגשות ייחוד ושוני מן העולם הערבי. המלחמה גם הוכיחה למעשה את שותפות הגורל של המארגונים והיהודים, שכן מדינת ישראל הייתה בין הארצות הבודדות שעמדו לצד הנוצרים בשעותיהם הקשות, ותמכו בהם תמיכה מוסרית וחומרית. עזרה זו בלטה במיוחד על רקע אדישותן של רוב המדינות הנוצריות המערביות לגורלם של הנוצרים בלבנון.

בעיחוני המערב פורסמו ידיעות רבות על משלוחי נשק מישראל לנוצרים מאז 1975, ועל חלקה של התמיכה הישראלית ביכולת עמידתם של הנוצרים נגד ארגוני המחבלים והצבא הסורי. העמדה הישראלית המוצהרת, כי ישראל לא תעמוד מן הצד אם יעמדו הנוצרים שבלבנון בסכנת השמדה, היא אולי בין הגורמים המרכזיים המונעים את הסורים מאופנטיבה כוללת להכנעת הנוצרים ולכפיית פתרון הרצוי להם. ההרתעה הישראלית, שאמינותה עמדה במבחן קשה בקרבות בזחלה ובהר סינין באביב 1981, היא המעניקה לנוצרים בסופו של דבר את יכולת עמידתם מול צבא עדיף, ומאפשרת להם לאמץ עמדה אנטי-סורית. הקשרים עם ישראל הם גם קלף מיקוח חשוב לנוצרים במישור הפנימי-לבנוני והביין-ערבי; תמיד קיימת אפשרות לשלם במטבע ישראלי להבטחת הסדרים ופתרונות הרצויים להם.

אך לצד היתרונות קיימים, מבחינת הנוצרים, גם צדדים שליליים ליחסיהם הקרובים עם ישראל. קשרים גלויים עם ישראל הם מקור למבוכה, וחושפים אותם לביקורת וללחצים קשים גם בתוך לבנון וגם במישור הביין-ערבי, ובעיקר מצד סוריה המנהלת תעמולה נגד "הפלנגות", מאשימה אותן בבדלנות ובכגיחה בעניין הערבי, ותובעת מהן ניתוק מוחלט של יחסיהן עם ישראל. יתר על כן, ישנם עדיין רבים במחנה הנוצרי המאמינים, כי היתנות מן העולם הערבי היא בלתי אפשרית מן הבחינה הפוליטית והכלכלית, וכי על הנוצרים להימנע מלשרוף את הגשרים עם העולם הערבי על-ידי קיום יחסים גלויים והדוקים עם

ישראל. אחרים מצביעים על העובדה, שכל מאמצי הנוצרים לבואם את המשבר הלבנוני לא נשאו עד כה פרי, וכי הפתרון המעשי היחיד טמון במישור הביין-ערבי, דוגמת היזמה הסעודית. יש גם הטוענים, כי הנוצרים אינם יכולים להשליך את יהבם על תמיכה וערבויות ישראליות, ומצביעים על הוויכוח הציבורי שהתנהל בשנה האחרונה בישראל בדבר קיומה או אי קיומה של מחויבות ישראלית פורמלית להגנת הנוצרים. לישראל, הם מדגישים, יש אינטרסים משלה, שלא בהכרח תואמים את האינטרסים של הנוצרים, ויכולת פעולתה בלבנון מוגבלת למדי, כתוצאה מאילוצים פנימיים ובין-לאומיים, כפי שבאו לביטוי בקיץ 1981.

אי נכונותה של ישראל להגיש לנוצרים סיוע צבאי מקיף בשעותיהם הקשות בעת המתקפה הסורית על זחלה והרי סנין, השלמתה עם קידום הטילים הסוריים לעמק הבקעה, והסכמתה להסדר הפסקת האש בדרום לבנון מצד אחד, ולחצים קשים בתוך לבנון ומצד סוריה ומדינות ערב המתונות, והאפשרות של יזמה סעודית-אמריקנית העשויה להוביל לפינוי סורי ולהסדר פוליטי מקיף של המשבר הלבנוני מצד שני — כל זה הגביר בקרב המנהיגות המארגונית את המגמה להצניע את קשריהם עם ישראל ואף להתכחש להם. הביטוי הפומבי הראשון שבו הובעה נכונות מפלגת "הפלנגות" לנתק את קשריה עם ישראל — אם ימומשו מספר תנאים, ובהם צמצום המעורבות הסורית בלבנון והפסקת משלוח נשק לכוחות השמאל הלבנוני ולארגוני המחבלים הפלסטיניים — היה המסמך שהפקיד בשיר ג'ומייל בסוף יולי 1981 בידי הנשיא סרכיס. אישור פורמלי לתפנית בעמדה המוצהרת של הנוצרים כלפי ישראל ניתן בהודעתו של כמיל שמעון ב-2 ספטמבר 1981 (בתוקף תפקידו כיו"ר "החזית הלבנונית") על "ניתוק כל הקשרים עם ישראל".

ואולם, בחודשים האחרונים חלה בקרב ההנהגה המארגונית התפכחות באשר להישגיהם מהכרזתם החד-צדדית. היזמה הסעודית הסתיימה עד כה בלא כלום, ואילו ועידת הפסגה הערבית בפס בנובמבר 1981, שהייתה אמורה לדון בבטחון היסוד של לבנון, נכשלה סביב המחלוקת הביין-ערבית על תכנית פחד. בקרב המחנה הנוצרי-מארגוני שוב גובר קולם של החוגים הצבאיים-מיליטנטים בראשותו של בשיר ג'ומייל. הללו מצביעים על כישלון מאמצי התיווך הערביים, על בידודה של סוריה בזירה הביין-ערבית ועל קשייו של משטר אסד מבית. הכרזת ישראל על סיפוח הגולן

והאפשרות המסתמנת ליזמה צבאית ישראלית נרחבת בדרום לבנון לערעור ולהריסת תשתית אש"ף, עוררו שוב את תקוות הנוצרים, כי ישראל תסייע להם לשבור את הקיפאון ולכפות הסדר הרצוי להם. בשעת כתיבת דברים אלה נושאים יחסי הנוצרים עם ישראל אופי של המתנה ועמידה על הגדר, מתוך ציפייה להתפתחויות מרחיקות לכת עם השלמת הנסיגה הישראלית מסיני והתקרבות מועד הבחירות לנשיאות בלבנון בקיץ 1982. מכל מקום יש להניח, כי עמדת ההגנה הנוצרית-מארגונית כלפי שאלת היחסים עם ישראל חמשיך לשאת גם בעתיד אופי אמביוולנטי, אפילו אופורטוניסטי. היא תושפע מאוד ממערכת היחסים הפנימיים בתוך המחנה הנוצרי, ובעיקר מפלגת "הפלנגות", ומן הלחצים החיצוניים והאפשרויות והסיכויים שיפתחו לפני הנוצרים לקדם את האינטרסים שלהם בצורה הטובה ביותר.

מבחינתה של ישראל מצב היחסים כפי ששרר בשנה האחרונה, כאשר היא הפכה לקלף מיקוח בידי הנוצרים, הוא מסוכן ובלתי רצוי. מעבר לשיקול הביטחוני המידי, על ישראל לשאוף בעתיד, כי מעורבותה בלבנון והסיוע שהיא מגישה לנוצרים יהיו קלף מיקוח בידיה, הן להבטחת ההסדר הרצוי לה בלבנון והן במערכת יחסיה עם סוריה ואש"ף.

מחנה השמאל המוסלמי

מחנה השמאל המוסלמי מפולג ומסוכסך בשני רותיו אף יותר מן המחנה הנוצרי-מארגוני. השמאל הלבנוני מונה יותר מ-20 מפלגות, ארגונים וקבוצות בעלי אידיאולוגיות ואינטרסים שונים, מהם — כנופיות מזוינות הפועלות בכסות אידיאולוגיה דקה. מאז מלחמת האזרחים מאוגדים רובם ב"תנועה הלאומית" — קואליציה רופפת של "הכוחות הפרוגרסיביים" בלבנון, הפועלת לחיאום פוליטי וצבאי בין הארגונים השונים. אפשר לחלק קבוצות אלו למפלגות ולארגונים "לבנוניים" ו"לא לבנוניים". ישנם ארגונים לבנוניים מובהקים שצמחו מתוך המערכת הפוליטית-החברתית הלבנונית, והנושאים לעתים קרובות אופי עדתי מובהק. לדוגמה, רוב אוהדי "המפלגה הפרוגרסיבית הסוציאליסטית" מיסודו של כמאל ג'ונבלט הנם דרוזים, ואילו כל תומכי תנועת "אלי-אמל", שהקים האימאם מוסא אל-צדר הנם שיעים. לצד אלה קיימים בלבנון ארגונים ומפלגות "לא לבנוניים", ששורשיהם הפוליטיים והאידיאולוגיים הם מחוץ למדינה, דוגמת הנאציריסטים, הבעתיסטים והקומוניסטים.¹¹

התנועה הלאומית מורכבת, כאמור, ממפלגות ומארגונים אשר רב ביניהם ההבדל. חלק ניכר מהמחלוקות נובע מיריבויות אישיות ומקומיות ומשאלות יוקרה, אינטרסים מנוגדים וטובות הנאה הקשורות בשליטה על כוח צבאי או על שטח מסוים. עם זאת יש גם שוני רב באידיאולוגיות, ולעתים אף במטרות הפוליטיות. כן, לדוגמה, מעט מאוד משותף בין האידיאולוגיה המרכזיסטית-ליניניסטית של "המפלגה הקומוניסטית הלבנונית" על זיקתה לברה"מ לבין ה"פאן-ערבים" של הארגונים הנאצריסטים; או בין הנאמנות של "אל-אמל", "הג'אדה" וארגונים מוסלמיים אחרים לדת האיסלאם, לבין החילוניות המוצהרת של "המפלגה הסורית הלאומנית הסוציאליסטית" והארגונים הקומוניסטיים. היריבויות וניגודי האינטרסים בין מדינות ערביות ולא ערביות הבוחשות בקלחת הלבנונית ומזרימות מדי חודש מאות מיליוני דולרים ונשק רב לקבוצות הקשורות אליהן — תורמים אף הם לפיצולו של מחנה השמאל. ישנן קבוצות ומפלגות פרו-סוריות, פרו-עירקיות, פרו-איראניות, פרו-לוביות ופרו-סובייטיות, ויש המוכנים לקבל תמיכה מכל צד. הניגודים בין מדינות-האם כגון בין סוריה לעירק, או בין עירק לאיראן באים לביטוי מידי גם בהתנגשויות מזוינות בין הקבוצות הלבנוניות השונות המזוהות עמהן. הפלישה הסורית ללבנון ב-1976, ובעיקר תמיכת הסורים בנוצרים ונכונותם לעימות צבאי עם "הכוחות המתקדמים" בלבנון, הכניסו את מחנה השמאל המוסלמי למשבר חמור, שעליו טרם הצליח להתגבר. קרע עמוק נוצר בין ארגונים המזוהים עם סוריה לבין אלו שרואים בצעדיה בגידה. בקרב "התנועה הלאומית" יש המוסיפים לחשוד בכוונות סוריה. מאמצי הסורים להקים "מחנה לאומי" בשליטתם, ויחסיהם ההדוקים עם המנהיגות המוסלמית המסורתית — ודאי שאין בהם כדי להרגיע חששות אלו.

אך לצד ההטרונות והפיצול הרב יש גם גורמים הפועלים לליכודו של מחנה השמאל ולצמצום הניגודים בין מרכיביו. ישנה התמיכה המשותפת בנוכחות הארגונים הפלסטיניים ובפעילותם על אדמת לבנון. מאז סוף שנות ה-60 נתפסה תמיכה זו כמבחן נאמנות לעניין הערבי וכאמת מידה שקבעה את ההשתייכות ל"כוחות המתקדמים". התמיכה בארגונים הפלסטיניים השתלבה היטב בהתנגדות העזה לשלטון הלבנוני הישן, שהוא בעיני השמאל משטר ריאקציוני, נוצרי ועדתי, שנאמנותו לעניין הערבי מוטלת בספק. המטרה הסופית של כל קבוצות השמאל הרדיקליות היא הפלת המשטר הלבנוני והחלפתו במשטר ערבי מתקדם, בלתי עדתי, וצורך מבחינה פוליטית, חברתית וכלכלית. הם מאמינים שמיגור המשטר הישן והשגת יעדים אלו יתאפשרו רק

על-ידי התנגדות פעילה, מהפכה ומאבק מזוין. מלחמת האזרחים הייתה בבחינת צומת שבו נפגשו כל הקבוצות הרדיקליות והמוסלמיות. היא דחקה הצדה, לפחות זמנית, ניגודים ויריבויות, וליכדה את כל הקבוצות למאבק כולל באויב המשותף — המארגונים, המיליטיות הנוצריות ו"הפלנגות". גם כיום מהוות השנאה וההתנגדות למחנה הימין-הנוצרי, וההחלטה הנחושה לא לחזור למשטר הישן (שבו מילאו רוב קבוצות אלו תפקיד פוליטי שולי בלבד), גורם מרכזי המאחד את המרכיבים השונים של "התנועה הלאומית".

מנהיגותו של כמאל ג'ונבלט והחלל שהותיר אחריו

מעבר לכל המשותף בין ארגוני השמאל היה צורך במנהיג בעל יזמה, ניסיון פוליטי ויוקרה שיאחד קבוצות כה רבות ומגוונות לתנועה מאוחדת ובעלת עצמה פוליטית וצבאית. מנהיג זה היה הדרוזי כמאל ג'ונבלט. מאז שנות ה-50 המוקדמות מילא כמאל ג'ונבלט תפקיד חשוב במערכת הפוליטית הלבנונית, הן באופוזיציה והן בשלטון. בראשית שנות ה-60 פנה שמאלה והתקרב מאוד לרעיונות פאן-ערביים, וגברה בו ההכרה בצורך לחולל שינוי רדיקלי במשטר, בחברה ובכלכלה של לבנון. מאז פעל ג'ונבלט בהתמדה לאחד את כל "הכוחות המתקדמים" בלבנון תחת הנהגתו, כאמצעי להגשמת רעיונותיו הפוליטיים, אך גם כמכשיר לקידום שאיפותיו האישיות. ב-1965 הוא יזם הקמת חזית של כוחות פרוגרסיביים, שכללה את מפלגתו, המפלגה הקומוניסטית הלבנונית, תנועת "הלאומנים הערבים" ואישים שונים דוגמת מערף סעד מצידון. ב-1969, כאשר עלתה לראשונה במלוא חריפותה שאלת הנוכחות הפלסטינית המזוינת על אדמת לבנון, הקים ג'ונבלט גוף אחר לתמיכה בארגוני המחבלים הפלסטיניים, ובו כל כוחות השמאל הלבנוניים. יזמתו להחרת פעילותם של מפלגות השמאל באוגוסט 1970 חיוקה עוד יותר את מעמדו כמנהיג השמאל הלבנוני. במקביל הקים ג'ונבלט בבית-הנחורים את "חזית המאבק הלאומי", גוש של כל צירי השמאל בהנהגתו. קשריו ההדוקים עם ארגוני השמאל הרדיקליים ועם מצרים, סוריה ולוב, וקירבתו לראשי אש"ף עשו אותו לדמות מפתח במערכת הפוליטית הלבנונית, בעיקר נוכח הקיטוב הרב בחברה הלבנונית והמתח הגובר ביחסי לבנון עם הפלסטיניים.

תמיכתו של ג'ונבלט בארגוני המחבלים הפלסטיניים בלבנון נבעה לא רק ממניעים אידיאולוגיים, אלא גם משיקולים מעשיים. הוא הבין היטב, כי בלי כוחם הצבאי ובלי התמיכה הנלהבת נבעיה הפלסטינית בקרב השמאל הלבנוני וברחוב המוסלמי, מעטים סיכוייו לשנות את המשטר הקיים. השפעת

ג'ונבלט הגיעה לשיאה במלחמת האזרחים, כשעמד בראש הקואליציה של השמאל וארגוני המחבלים הפלסטיניים. חלקו בשלב זה בקביעת עמדתה של "התנועה הלאומית" היה מכריע. החרם הפוליטי שהטיל על מפלגת "הפלנגות" לאחר תקרית עין רומאנה ותביעתו להתפטרות הנשיא פרנג'יה לאחר מכן — היוו גורם חשוב בהחרפת המשבר והפיכתו מעימות לבנוני-פלסטיני למלחמת אזרחים בין נוצרים למוסלמים. ושוב, דחייתו את הצעת הפשרה הסורית מיום 14 בפברואר 1976, וניסיונו להכניע את הנוצרים בכוח באביב של אותה שנה, היו מניעי חשוב בהחלטה הסורית לפלוש ללבנון.¹²

במרס 1977 נרצח כמאל ג'ונבלט, ובעקבות זאת נחלש מאוד מעמדה של "התנועה הלאומית". לרצח היו תוצאות מפליגות על כל המערכת הפוליטית הלבנונית, ואף על אפשרות של הסדר פשרה בין המחנה הנוצרי-מארגוני למחנה השמאל המוסלמי. יש ברחוב המוסלמי התפכחות רבה מקבוצות השמאל, ושוב אין "התנועה הלאומית" מעלה גלי תמיכה והתלהבות בהמונים המוסלמים כב-1975-1976. כיום שוב מפוצל מחנה השמאל. ואליד ג'ונבלט, שירש את מקום אביו בהנהגת השמאל, אינו מצליח ללכד את השורות ולהטיל מרותו על כל הקבוצות, וישנה התנגדות רבה למנהיגותו. כך, לדוגמה, רואה עצמו איברהים קליל, ראש הנאצריסטים העצמאיים, מתאים יותר להנהגה בתוקף שליטתו על הכוח הצבאי הגדול והחזק ביותר במחנה השמאל. דעותיו המתונות יחסית של ואליד ג'ונבלט והפרגמטיות של אינם מקובלים על ארגוני השמאל הרדיקליים, המוסיפים להתנגד לכל פשרה. אכן, כשמאל מורגש מאוד חסרונם של מנהיג בעל יוקרה וסמכות דוגמת כמאל ג'ונבלט, היכול להיות שותף להסדר פשרה עם המחנה הנוצרי והמסוגל גם לכפותו על קבוצות השמאל הקיצוניות. בחודשים האחרונים לחייו נטה כמאל ג'ונבלט לפתוח בהיברות עם ראשי הנוצרים, אולי כחלק ממאמציו לבטל את העילה למעורבות הסורית הצבאית בלבנון.

מותו של כמאל ג'ונבלט הביא גם לשינוי ביחסי השמאל הלבנוני עם אש"ף. כמאל ג'ונבלט הוא שקבע למעשה את הקו המדיני של "התנועה הלאומית" גם במישור הלבנוני וגם במישור הבין-ערבי, ומנהיגי אש"ף היו חייבים לא פעם לקבל את עמדתו, גם כאשר זו לא הייתה מקובלת עליהם. בחלקו נבע הדבר מנטיית ערפאת ומסד אש"ף לאמץ פרופיל נמוך כחלק מעמדתם המוצהרת בדבר אי התערבות בענייני הפנימיים של לבנון, אך במידה רבה הייתה זו השפעת אישיותו החקיפה ויוקרתו הרבה של כמאל ג'ונבלט. חולשתו ופיצולו הרב של מחנה השמאל הלבנוני לאחר מותו של כמאל ג'ונבלט שינו מצב יחסים זה.

עתה ברור לכל, שאש"ף הוא השותף הבכיר, גם מבחינה פוליטית וגם מבחינה צבאית. כיום אין בשורות השמאל אישיות היכולה להשתוות בניסיונה הפוליטי וביוקרתה בזירה הבינ-ערבית והבינ-לאומית ליאסר ערפאת. בקבוצות השמאל קיימת אי נוחות מן ההשתלטות הפלסטינית ומדחיקתן למעמד של שותף זוטרי; אך השמאל הלבנוני, שכבר איבד חלק גדול מחופש פעולתו כלפי סוריה, מתקשה גם לאמץ עמדה פוליטית עצמאית ביחס לאש"ף. הוא שבו בסמאיותו בדבר תמיכה מלאה בפלסטינים בלבנון, ומכיר בתלותו הרבה בהם, בעיקר במישור הצבאי. עם זאת יש להדגיש, כי עליית חשיבותו הצבאית והפוליטית של אש"ף בלבנון היא חלק מתהליך מקיף יותר שהחל מאז מלחמת האזרחים, והמתבטא בהיווצרות השתית של "מדינה פלסטינית" בדרום לבנון. כדיעבד התברר, כי לצד סוריה אש"ף הוא הזוכה העיקרי מהתמוטטותה של המדינה הלבנונית, התמוטטות אשר אותה גרמו באופן פרדוקסלי בעיקר הלבנונים עצמם: המחנה הנוצרי-מארוני בהחלטתו הנחושה לשמור בכל מחיר על הסטטוס-קוו ועל מעמדם העדיף של הנוצרים; והשמאל הלבנוני בבריתו עם הארגונים הפלסטיניים, אשר באמצעותה קיווה לשנות בכוח את המשטר, ולעשות את לבנון למדינה מוסלמית-ערבית, שבה יהפכו הנוצרים במרוצת הזמן למיעוט נסבל בלבד.

☆ ☆ ☆

מבצע "שלום-הגליל", אשר החל לאחר כתיבת מאמר זה, הוא אולי "רעידת האדמה" הצבאית והפוליטית אשר עשויה להוציא את לבנון מן המבוי הסתום, שאליו היא נקלעה מאז מלחמת האזרחים. בשעה שדברים אלה נכתבים, טרם הסתיימה הפעילות הצבאית ואילו המאמצים המדיניים נמצאים בראשיתם. לפיכך, קשה עדיין להעריך, מה תהייה השלכותיה הפוליטיות של הפעולה הישראלית על לבנון לטווח הארוך. עם זאת ניתן להצביע כבר על חלק מההשלכות הצפויות של מבצע זה על לבנון ועל כיווני ההסדרים הפוליטיים האפשריים.

א. סוריה: עד פעולת צה"ל הייתה סוריה הכוח הצבאי והפוליטי החזק ביותר בלבנון. נוכחותם של כ-30 אלף חיילים ואלפי סוכנים סוריים על אדמת לבנון אפשרה לסוריה למנוע כל התפתחות שיכלה לסכן את מעמדה בלבנון. סוריה הכשילה כל ניסיון לדיאלוג נוצרי-מוסלמי או לבנוני-פלסטיני שנעשה בשבע השנים האחרונות שלא תחת חסותה, ובכך תרמה רבות לקיפאון, שבו הייתה שרויה לבנון.

בחדשים האחרונים השקיעו הסורים מאמצים רבים להבטחת בחירתו של נשיא לבנוני פרו-סורי בבחירות לנשיאות לבנון, שנועדו להיערך בספטמבר שנה זו. אולם התבוסה הצבאית שנחלו הכוחות הסוריים בלבנון מידי צה"ל פגעה קשות במעמדה, השפעתה ויוקרתה של סוריה בלבנון, וצמצמה במידה ניכרת את יכולת מעורבותה בזירה הלבנונית. מעמדם של בעלות בריתה בלבנון (אש"ף וכוחות פרו-סוריים בקרב הנוצרים והמוסלמים) התערער, ואילו כוחם ויוקרתם של מתנגדיה, ובראשם "החזית הלבנונית", גבר מאוד. לראשונה מאז 1975-76 נפתחה הדרך לדיאלוג לבנוני פנימי כן בין הנוצרים למוסלמים בניסיון להגיע לפיוס לאומי. מוסדות השלטון הלבנוני – הנשיאות, הממשלה והצבא – השתחררו מן האחיזה הסורית ויכולים לנסות כיום להפקד כגופים עצמאיים וריבויניים. אולם חרף הפגיעה הקשה במעמדה, יש לסוריה עדיין יכולת השפעה רבה בלבנון. כוחות צבא סוריים גדולים שולטים עדיין על חלקים גדולים במזרח לבנון ובצפונה; ולסוריה אינטרסים מדיניים ואסטרטגיים חיוניים בלבנון, שעליהם אין היא מוכנה ויכולה לוותר. יתר-על-כן, משטרו של אסד לא יוכל להרשות לעצמו את הפגיעה הקשה ביוקרתו, הן מבית והן מחוץ, ואת אבדן השקעותיו העצומות בלבנון מאז מלחמת האזרחים. צפוי אפוא מאבק סורי עיקש, צבאי ופוליטי, להבטחת האינטרסים הסוריים החיוניים בכל הסדר בלבנון.

ב. אש"ף: עדיין לא ברור מה יהיה גורלם של מפקדות הארגון וכוחותיו המזוינים במערב ביירות, אולם אין ספק שמעמדו, השפעתו ויוקרתו של אש"ף בלבנון נפגעו קשות. אש"ף איבד לא רק את תשתיתו האקסטרטוריאליה בדרום לבנון, אלא במידה רבה גם את יכולת הן הצבאית והפוליטית, שממנה נהנה בזירה הלבנונית עד פעולת צה"ל. ישנה כיום התפקדות רבה בקרב האוכלוסייה המוסלמית ומנהיגותה בלבנון מאש"ף ומשיטותיו האלי-מות. השפעתה של הבעיה הפלסטינית כקטליזטור וכגורם לעימות נוצרי-מוסלמי בלבנון – אשר התקיימה מאז סוף שנות ה-60 – פחתה אפוא במידה רבה, לפחות לטווח הקרוב. שיעים וסונים כאחד חשים עצמם עתה משוחררים יותר הן אידיאולוגית והן מעשית משליטתו של אש"ף, והם מוכנים ואף רוצים להגיע להסכם עם הנוצרים, בתנאי שיובטחו מעמדם והאינטרסים שלהם במדינה הלבנונית.

ג. מחנה השמאל המוסלמי: הפגיעה הצבאית והפוליטית בסוריה ובאש"ף, בעלי בריתם ותומכיהם של כוחות השמאל הלבנוני-

ניים, החלישה מאוד את כוחם והשפעתם של האחרונים. "התנועה הלאומית" כמעט ואינה מתפקדת יותר. כיבוש דרום הלבנון על-ידי ישראל פגע גם קשות בתשתית הפוליטית והצבאית המקיפה שקיימו רוב המפלגות וארגוני השמאל באזור זה. נפגעו קשות בעיקר אותם ארגונים שפעלו על בסיס אידיאולוגי-דוגמת הקומוניסטים, הבעתיסטים והנאצריס-טים. מעמדם של גופים בעלי אופי עדתי מובהק דוגמת "המפלגה הפרוגרסיבית הסור-ציאליסטית" הדרונית או ארגון "אל אמל" השיעי נפגע פחות. למעשה ניתן להניח, שמעמדו של "אל-אמל" אף התחזק, והוא יהיה שותף חשוב בכל הסדר פוליטי חדש בלבנון. היחלשות כוחם של ארגוני השמאל דחיקתם לשולי המפה הפוליטית מאפשרת עתה למנהיגים המוסלמיים המסורתיים לנסות ולרכוש מחדש את השפעתם ויוקרתם ברחוב המוסלמי, ולהיות שותפים במשא ומתן הצפוי עם המנהיגים הנוצריים על ההסדר הפוליטי בלבנון.

ד. המחנה הנוצרי: המעורבות הצבאית הישראלית היטתה את הכף הצבאית והפוליטית לטובת הנוצרים, ולכן עשויות להיות השלכות מרחיקות לכת בעתיד בכל הסדר פוליטי בלבנון. בתוך המחנה הנוצרי התחזק עוד יותר מעמדה של "החזית הלבנונית", ונחלש כוחם של סולימן פרנג'יה הפרו-סורי ושל מנהיגים נוצריים מתונים. ב"חזית הלבנונית" עצמה גברו הקולות של גורמים מיליטנטיים (דוגמת אטיאן צאקר והמשורר סעיד עקל), החובעים שיתוף פעולה צבאי ופוליטי גלוי ומלא עם ישראל, וניצול התנאים שנוצרו לכפיית פתרון נוצרי בסיוע ישראל. אולם, רוב מנהיגי הנוצרים ובראשם פייר ג'ומייל מודעים היטב לסיכונים הכרוכים בברית גלויה עם ישראל, ומעדיפים לאמץ קו זהיר מתוך המחנה להתפתחויות בשטח. הם חוששים, כי בשל אילוצים פנימיים ובין-לאומיים לא תוכל ישראל להשיג, בסופו של דבר, את סילוקם המלא של כוחות אש"ף וסוריה מלבנון, וכי הם עלולים שוב לעמוד מבודדים וחשופים כנגד סוריה ומול עולם ערבי-מוסלמי עויין. יתר על כן, הם שואפים לחדש את ה"הבנה הלאומית" וה"דריקום" עם המנהיגות המוסלמית המסורתית, מתוך רצון לבנות את לבנון מחדש כמדינה ריבונית ועצמאית; שיתוף פעולה צבאי ופוליטי גלוי עם ישראל בוודאי שלא יועיל לכך. גם בשר ג'ומייל – השואף להיבחר כנשיאה הבא של לבנון – אימץ עד כה, לפחות כלפי חוץ, עמדה זהירה ופרופיל נמוך בקשריו עם ישראל,

מתוך רצון שלא להגביר עוד יותר את ההתנגדות למועמדותו מצד המוסלמים ומדינות ערב המתונות. נראה אפוא, כי מנהיגי "החזית הלבנונית", בניגוד לרוב הנוצרי, ימשיכו לאור אילוצים אלה לנקוט בעמדה הזהירה והבלתי מחייבת, שאפיינה את יחסם כלפי ישראל מאז מלחמת האזרחים.

לראשונה מזה שבע שנים נוצרו אולי התנאים להסדר פוליטי של המשבר הלבנוני. הן בלבנון והן בישראל נשמעת עתה התביעה להקים ממשלה לבנונית מרכיבית חזקה, ולהחזיר ללבנון את עצמאותה וריבונותה, תוך סילוק כל הכוחות הזרים משטחה. אין ספק, כי דרישות אלו נוחות תעמולתית וטקטית, שכן הן הלבנונים והן הממשלות דעת הקהל במערב יתקשו שלא לתמוך בהן. יתר על כן, הקמתה של ממשלה לבנונית מרכיבית חזקה היא חיונית בשלב זה עבור ישראל והנוצרים כאחד, לצורך פינויים של כוחות אש"ף וטוריה מלבנון.

אולם, במקביל מסתמנת נטייה להאמין, כי ניתן להחזיר אחורה את גלגל ההיסטוריה, ולהקים שוב את לבנון במתכונת שהייתה קיימת עד מלחמת האזרחים.

מנהיגים לבנוניים טוענים, כי אם ינתן ללבנונים עצמם — נוצרים ומוסלמים — לשבת יחדיו ללא לחצים ומעורבות חיצונית, יוכלו להגיע במהירות לפיוס ולאחדות לאומית. אלה המאמינים, כי פתרון כזה אמנם אפשרי לטווח הארוך, מתעלמים לא רק מן העובדה שסוריה עדיין נהנית מעמדת השפעה ניכרת בלבנון (שתאפשר לה להכשיל כל הסדר שאיננו מקובל עליה), אלא גם מהמשך קיומו של אותה ניגוד בסיסי בין הנוצרים למוסלמים, שהביא לפרוץ מלחמת האזרחים. הם מניחים, כי הנוצרים והמוסלמים כאחד ישכחו את האירועים הטראומטיים של שבע השנים האחרונות, כאשר מעל למאה אלף איש נהרגו, כרבע מיליון נפצעו, ומאות אלפים איבדו את ביתם ונעשו פליטים. פוליטיקאים לבנוניים, שנכשלו עשרות שנים בניסיון להסכים על "אמנה לאומית" חדשה, נוטים לשכוח עתה את המחלוקת הפוליטיות והיריבויות האיומות, וסבורים כי יוכלו להתעלות ולהגיע לפיוס לאומי. הם מניחים, שהמיעוט הנוצרי יותר מרצונו על המעמד הבכיר שממנו נהנה במדינה הלבנונית עד 1975, ואילו הרוב המוסלמי יעדיף מעתה ואילך את נאמנותו ללבנון על פני נאמנותו לעולם הערבי, ויעבור לסדר היום על שיתוף הפעולה הנוצרי עם ישראל.

הפתרון לבעיה הלבנונית לטווח הארוך איננו בחזרה ל"אחדות לאומית" מלאכותית או בחזרה לשיטת הייצוג העדתי, אשר נכשלו בצורה כה טרגית במלחמת האזרחים, אלא בארגונה של לבנון על בסיס פוליטי חדש כקונפדרציה שתורכב מאזורים נוצריים ומוסל-

מיים נפרדים. הסדר כזה לא רק שנתמך עד לפעולת צה"ל על-ידי נוצרים רבים (מצע "החזית הלבנונית" מאוקטובר 1980 מדבר מפורשות על הקמת קונפדרציה לבנונית) ואף על-ידי חלק מן המוסלמים, אלא שהוא קיים כבר במידה רבה דה-פקטו בשטח. הקונפדרציה הלבנונית החדשה יכולה להיות מורכבת, לדוגמה, מארבעה אזורים:

א. הר הלבנון, שעיקר אוכלוסייתו מרונית עם ריכוז דרוזי בדרומו בהרי השוף. ניתן לכלול באזור זה גם את העיר הנוצרית וחלה שבעמק הבקאע, כפי שהיה עד להקמת לבנון הגדולה ב-1920

ב. הדרום הלבנון (כולל הדרום עמק הבקאע), שעיקר אוכלוסייתו היא שיעית, העדה הגדולה ביותר כיום בלבנון. ניתן להניח, כי עם החזרת הסדר והביטחון לאזור וחיסול התשתית הפלסטינית ישובו למקומם מאות אלפי פליטים שיעיים, שברחו צפונה בעשר השנים האחרונות, ואופיו השיעי של האזור אף יגבר.

ג. עמק הבקאע וצפון לבנון, כולל העיר טריפולי שעיקר אוכלוסייתה היא שיעית וסונית.

ד. ביירות תמשיך להיות עיר הבירה של הקונפדרציה ומקום מושבה של הממשלה הפדרלית.

הסדר כזה עשוי לצפון בחובו לא רק פתרון לבעיות היסוד של לבנון — המלוות אותה מאז 1920 עת הוקמה בגבולותיה הנוכחיים — אלא אף אפשרות של פתיחת דרך להבנה ישראלית-סורית באשר לשמירת האינטרסים האסטרטגיים והביטחוניים החיוניים של שתי המדינות.

הערות

1. ראה לדוגמה: Sirriyeh, H., "The Palestinian armed Presence in Lebanon since 1967". in *Essays on the Crisis in Lebanon*. ed. by R. Owen. (London, 1976) pp. 73-89.
2. תיאור יומי של השפעת המלחמה על חיי האדם הפשוט. ראה: Tabbara, L. M., *Survival in Birrut: a diary of Civil War*. (London, 1979), Onyx Press.
3. לתא המשפחתי מקום מרכזי בחיים הפוליטיים בלבנון, ויחסו וקשרים משפחתיים עדיין מהווים גורם רב חשיבות בקביעת מעמדם והשפעתם של רוב הפוליטיקאים הלבנוניים, נוצרים ומוסלמים כאחד. אחד הגורמים לכך הוא האופי המשפחתי-פיאודלי של מרבית המפלגות והארגונים הפוליטיים בלבנון, והמעבר בירושה של תפקיד ראש המפלגה והארגון וכן עמדות השפעה בתוך העדה מאב לבנו. לדוגמה: שני המנהיגים הסונים החשובים מאז שנות החמישים — צאיב סלאם ורשיד כראמה — הם בניהם של מנהיגים סונים בולטים מימי המנדט; משפחת צולח מביירות, שבניה ממלאים באופן מסורתי תפקידים מרכזיים בממשל, בהם ראשות הממשלה; כאמל אל-אסעד, יושב ראש בית הנבחרים הנוכחי, ואחד ממנהיגי רבי ההשפעה של העדה השיעית, הוא נכדו של מנהיג שיעי בולט משנות ה-20; ורימון ופייר אדה הם בניו של אמיל אדה שהיה נשיא לבנון בשנות ה-30 וה-40.

4. על היריבות בין מנהיגי "המערכת המשולש" והסיבות שהביאו לבחירתו של סולימן פרנג'יה כנשיא ראה: Zamir, M., "The Lebanese Presidential Elections of 1970 and their Impact on the Civil War of 1975-1976". *Middle Eastern Studies*. Vol. 16, January (1980) pp. 49-70.

5. פרטים על ההתייעצויות והתיאום בין המנהיגות המארונית הבכירה משך המלחמה ניתן למצוא ביומנו המלחמתי של כמיל שמעון (Chamoun, Camille; Crise) (au Liban, Beyrouth, 1977 פואד, סוקוט אל אימברטוריה אל-לובנוניה (נפילתה של האימפריה הלבנונית). (ביירות, 1978) 4 כרכים.

6. על מלחמת התעמולה העזה שליוותה את מלחמת האזרחים, ואשר הביאה למותם של כתבים ועיתונאים לבנוניים זרים רבים ראה: Vooke, H., *The Lebanese War*. (London, 1978) pp. 61-67.

7. הבחירות לנשיאות, אשר הוקדמו למאי 1976, היו גורם חשוב בחידוש המחלוקת, היריבות האישית ומאבקי הכוח בין המנהיגים המארוניים, ותרמו לערעור אחדותו של המחנה המארוני. ראה שמעון, ע"ע 103-102; 106-105.

8. שמעון, ע"ע 34-35; אבייר, א', סוריה והמחנה הנוצרי בלבנון 1975-1978: משיחית פועלה לעימות אלים. (ת"א, מאי 1980). סקירות מכוון שילוח. ראה גם: Dawisha, A. I., *Syria and the Lebanese Crisis* (New-York, 1980) St. Martin's Press.

9. שמעון, ע"ע 106-107; גרדיאן, לונדון, 12.11.1976, 21.3.1977. Tabbara, *Survival in Beirut*: תיאור של

עדת ראייה שעבדה במשרדו של אדה משך המלחמה.

10. בשל קוצר היריעה לא נדונה במאמר זה שאלה החלוקה — דהיינו אפשרות הקמתה של מדינה נוצרית בהך הלבנון ובחלקה הנוצרי של ביירות, שבה ראו חלק מהמנהיגים המארוניים ובראשם כמיל שמעון פתרון לבעיית הנוצרים בלבנון. שאלה עקרונית זו עוררה מחלוקות רבות בקרב העדה המארונית ובמנהיגותה וגרמה לפגיעה באחדותו הנוצרי. נחקש זה ראה: Zamir, M., *Smaller and Greater Lebanon — the Squaring of a Circle? The Jerusalem Quarterly* (Spring 1982) pp. 34-53.

11. תיאור מפורט של מפלגות וארגוני השמאל ותפקידם במלחמות האזרחים ראה: ד'ביאן, סאמי, אל חרקה אל ווטניה אל-לובנוניה (התנועה הלאומית הלבנונית) ביירות, 1977.

12. ג'ונבלט, כמאל, האדי ווציאחי (ואח צוואחי), (ביירות, 1978). בספר זה נותן ג'ונבלט את גרסתו לגבי הגורמים ומהלך מלחמת האזרחים.